

TERMINAL DAVRDAGI BEMORLARDA HAMSHIRALIK PARVARISHINING XUSUSIYATLARI

Jumanazarova Zebuniso

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi jamoat salomatligi texnikumi “Hamshiralik
ish” kafedrasi o‘qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada terminal davrdagi bemorlarga ko‘rsatiladigan hamshiralik parvarishining o‘ziga xos jihatlari, uning klinik, psixologik va ijtimoiy aspektlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda terminal holatdagi bemorlar bilan ishlashda hamshiraning roli, palliativ yordamning mazmuni, og‘riqni boshqarish, psixo-emotsional qo‘llab-quvvatlash va bemor hamda uning yaqinlari bilan ishlash mexanizmlari yoritiladi. Tahlil natijasida aniqlanishicha, terminal davrda hamshiralik parvarishi faqat tibbiy muolajalar bilan cheklanmay, insonparvarlik, empatiya va kompleks yondashuvni talab etuvchi muhim jarayon hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: terminal davr, palliativ yordam, hamshiralik parvarishi, og‘riqni boshqarish, psixologik yordam, hospice, empatiya.

Kirish

Tibbiyot fanining rivojlanishi natijasida ko‘plab kasalliklar davolanadigan darajaga yetgan bo‘lsa-da, ayrim og‘ir va surunkali kasalliklar hanuzgacha inson hayotining so‘nggi bosqichiga olib keladi. Ushbu bosqich terminal davr deb ataladi va u bemorning hayot sifati keskin pasayishi, organizm funksiyalarining izchil susayishi hamda jismoniy va ruhiy azoblarning kuchayishi bilan tavsiflanadi.

Bugungi kunda dunyo bo‘yicha saraton, yurak-qon tomir kasalliklari, nevrologik degenerativ kasalliklar kabi patologiyalar terminal holatga olib keluvchi asosiy sabablar sifatida qayd etilmoqda. Shu sababli terminal davrdagi bemorlarga ko‘rsatiladigan yordam tizimi – palliativ yordam tibbiyotning muhim yo‘nalishiga aylangan.

Terminal davrda asosiy maqsad bemorni to‘liq davolash emas, balki uning hayot sifatini maksimal darajada saqlab qolish, og‘riq va azoblarni kamaytirish hamda ruhiy holatini barqarorlashtirishdan iborat. Bu jarayonda hamshiraning roli beqiyosdir. Chunki aynan hamshira bemor bilan eng ko‘p muloqotda bo‘ladigan,

uning ehtiyojlarini birinchi bo‘lib sezadigan va kundalik parvarishni amalga oshiradigan mutaxassisdir.

Mazkur maqolaning maqsadi — terminal davrdagi bemorlarda hamshiralik parvarishining o‘ziga xos xususiyatlarini chuqur tahlil qilish va uning samaradorligini oshirish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat.

Metodologiya

Mazkur tadqiqot terminal davrdagi bemorlarga ko‘rsatiladigan hamshiralik parvarishining o‘ziga xos jihatlari chuqur o‘rganish va ilmiy asoslash maqsadida kompleks yondashuv asosida olib borildi. Tadqiqot jarayonida nazariy va amaliy metodlarning uyg‘unligi ta‘minlanib, muammo turli nuqtai nazardan tahlil qilindi.

Avvalo, ilmiy adabiyotlar tahlili metodi qo‘llanildi. Ushbu bosqichda palliativ yordam, terminal davr, hamshiralik parvarishi, og‘riqni boshqarish va psixologik qo‘llab-quvvatlashga oid zamonaviy ilmiy manbalar, xalqaro tavsiyalar hamda klinik protokollar o‘rganildi. Bu esa mavzuning nazariy asoslarini shakllantirish va muammoning dolzarbligini aniqlash imkonini berdi.

Keyingi bosqichda klinik kuzatuv tahlili metodi asosida terminal holatdagi bemorlarning umumiy ahvoli, simptomatik ko‘rinishlari va ehtiyojlari tahlil qilindi. Xususan, og‘riq sindromi, nafas yetishmovchiligi, umumiy zaiflik, ovqatlanish buzilishlari hamda psixo-emotsional holatdagi o‘zgarishlar kuzatilib, ular hamshiralik parvarishiga qanday ta‘sir ko‘rsatishi o‘rganildi. Ushbu metod bemor holatini real klinik sharoitda baholash imkonini berdi.

Shuningdek, tadqiqotda kompleks (biopsixosotsial) yondashuvdan foydalanildi. Bu yondashuvga ko‘ra, terminal davrdagi bemor faqat kasallik nuqtai nazaridan emas, balki biologik (fiziologik jarayonlar), psixologik (ruhiy holat) va ijtimoiy (oila, muhit, qo‘llab-quvvatlash tizimi) omillar birligida tahlil qilindi. Natijada hamshiralik parvarishining ko‘p qirrali va integratsiyalashgan modeli ishlab chiqildi.

Bundan tashqari, taqqoslash metodi yordamida terminal davrdagi bemorlarga ko‘rsatiladigan parvarish bilan oddiy klinik holatdagi bemorlarga beriladigan parvarish o‘rtasidagi asosiy farqlar aniqlashtirildi. Taqqoslash jarayonida asosiy e‘tibor davolash maqsadi, parvarish ustuvorliklari, psixologik yondashuv va bemor bilan muloqot usullariga qaratildi.

Shu bilan birga, natijalarni umumlashtirishda analitik va mantiqiy umumlashtirish usullari qo‘llanilib, olingan ma‘lumotlar tizimlashtirildi va ilmiy xulosalar shakllantirildi.

Natijada, tanlangan metodlar uyg‘unligi terminal davrdagi bemorlarda hamshiralik parvarishining xususiyatlarini har tomonlama yoritish va ilmiy asoslash imkonini berdi.

Natijalar

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, terminal davrdagi bemorlarda hamshiralik parvarishi ko‘p qirrali, murakkab va yuqori darajada individuallashtirilgan yondashuvni talab etadi. Ushbu jarayon faqat simptomlarni yengillashtirish bilan cheklanmay, balki bemorning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarini kompleks qamrab oluvchi tizimli faoliyatni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, terminal davrda hamshiralik parvarishining asosiy yo‘nalishlari quyidagicha tavsiflanadi:

Birinchi, og‘riqni boshqarish (pain management) terminal parvarishning markaziy elementi hisoblanadi. Klinik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, terminal bosqichdagi bemorlarning katta qismida kuchli va doimiy og‘riq sindromi kuzatiladi, bu esa nafaqat jismoniy, balki ruhiy holatni ham izdan chiqaradi. Shu sababli hamshira og‘riqni muntazam baholab borishi, xususan vizual analog shkala (VAS) kabi baholash vositalaridan foydalanishi muhim ahamiyatga ega. Shifokor tomonidan belgilangan analgetik terapiyani to‘g‘ri va o‘z vaqtida qo‘llash, ayniqsa opioid preparatlar bilan ishlashda xavfsizlik choralariga qat‘iy rioya qilish ham hamshiraning asosiy vazifalaridan biridir. Natijada og‘riqning kamayishi bemorning umumiy holatini yengillashtiradi, uyqu sifatini yaxshilaydi va psixo-emotsional barqarorlikni ta‘minlaydi.

Ikkinchi, asosiy hayotiy ehtiyojlarni ta‘minlash terminal parvarishning ajralmas qismi hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, terminal davrda bemorlarning o‘z-o‘ziga xizmat qilish qobiliyati keskin pasayadi, bu esa ularni to‘liq parvarishga muhtoj qiladi. Shu jarayonda gigiyenik muolajalar (teri va og‘iz bo‘shlig‘i parvarishi), bemorning tana holatini muntazam o‘zgartirib turish orqali yotoq yaralarining oldini olish, individual ovqatlanish rejimini tashkil etish hamda nafas olishni qo‘llab-quvvatlash muhim o‘rin tutadi. Mazkur choralar bemorning jismoniy holatini barqarorlashtirishga va asoratlarning oldini olishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, psixologik yordam ko'rsatish terminal davrdagi bemorlar parvarishida alohida ahamiyat kasb etadi. Kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, bunday bemorlar ko'pincha qo'rquv, umidsizlik, yolg'izlik va depressiv holatlarni boshdan kechiradi. Bu esa ularning umumiy sog'lig'iga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli hamshira bemor bilan samimiy muloqot o'rnatishi, uni tinglashi, ruhiy qo'llab-quvvatlashi va ijobiy psixologik muhit yaratishi zarur. Bunday yondashuv bemorning ruhiy holatini yengillashtirib, hayotining so'nggi bosqichini nisbatan osoyishta o'tkazishiga yordam beradi.

To'rtinchidan, oila bilan ishlash terminal parvarishning muhim tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, terminal davr nafaqat bemor, balki uning yaqinlari uchun ham kuchli psixologik stress manbai hisoblanadi. Shu bois hamshira oila a'zolariga bemorning holati haqida to'g'ri va tushunarli ma'lumot berishi, ularni ruhiy jihatdan tayyorlashi hamda parvarish jarayonida faol ishtirok etishga yo'naltirishi lozim. To'g'ri tashkil etilgan kommunikatsiya bemor va uning yaqinlari o'rtasidagi ishonchni mustahkamlaydi hamda umumiy parvarish samaradorligini oshiradi.

Beshinchidan, etik va insonparvarlik yondashuvi terminal davrda alohida ustuvor ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bemorning sha'ni, qadr-qimmatini va shaxsiy istaklarini hurmat qilish parvarish sifatining muhim mezonini hisoblanadi. Hamshira bemor bilan muloqotda hurmat, maxfiylik va insonparvarlik tamoyillariga amal qilishi, uning qarorlarini imkon qadar inobatga olishi zarur. Bu esa bemorning o'zini qadrlangan inson sifatida his etishiga yordam beradi.

Umuman olganda, olingan natijalar terminal davrdagi hamshiralik parvarishi ko'p komponentli va chuqur insonparvarlikka asoslangan tizim ekanligini ko'rsatdi. Ushbu tizim bemorning nafaqat jismoniy, balki ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarini ham qamrab olgan holda uning hayot sifatini maksimal darajada saqlab qolishga qaratilgan.

Muhokama

O'tkazilgan tahlillar shuni yaqqol ko'rsatadiki, terminal davrdagi hamshiralik parvarishi an'anaviy klinik parvarishdan mazmunan va maqsad jihatidan tubdan farq qiladi. Agar odatiy tibbiy yondashuvda asosiy e'tibor kasallikni davolash, patologik jarayonni to'xtatish yoki organizm funksiyalarini tiklashga qaratilgan bo'lsa, terminal bosqichda ustuvor vazifa butunlay boshqacha — bemorning hayot sifatini maksimal darajada saqlab qolish, uning jismoniy va ruhiy azoblarini kamaytirish

hamda insoniy qadr-qimmatini asrashdan iborat bo‘ladi. Shu jihatdan, terminal parvarish tibbiyotning faqat klinik emas, balki chuqur insonparvarlik va etik qadriyatlarga tayangan yo‘nalishi sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy tibbiyot amaliyotida palliativ yordam konsepsiyasi tobora keng rivojlanib bormoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti tavsiyalariga ko‘ra, palliativ yordam hayot uchun xavfli kasalliklar bilan og‘rigan bemorlar va ularning oilalarining hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan kompleks yondashuv sifatida qaraladi. Biroq amaliyotda ushbu tizimni to‘liq va samarali joriy etishga to‘sqinlik qilayotgan qator muammolar mavjudligi aniqlanmoqda.

Avvalo, hamshiralarning palliativ yordam bo‘yicha maxsus tayyorgarligi yetarli darajada shakllanmaganligi muhim muammolardan biri hisoblanadi. Ko‘plab hollarda hamshiralik ta‘limida palliativ parvarish masalalari yetarlicha chuqur yoritilmaydi, natijada mutaxassislar terminal bemorlar bilan ishlashda zarur bo‘lgan psixologik, kommunikativ va etik ko‘nikmalarga to‘liq ega bo‘lmaydi. Bu esa parvarish sifatiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi.

Ikkinchi muammo — psixologik yordam tizimining yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Terminal davrdagi bemorlar chuqur ruhiy inqiroz holatida bo‘ladi, biroq ularning psixologik ehtiyojlari ko‘pincha ikkinchi darajali masala sifatida qaraladi. Amalda esa ruhiy qo‘llab-quvvatlash bemorning umumiy holatini barqarorlashtirishda hal qiluvchi omillardan biridir. Shu sababli hamshira nafaqat tibbiy, balki psixologik yordam ko‘rsatish ko‘nikmalariga ham ega bo‘lishi zarur.

Uchinchi dolzarb masala — hospice va palliativ xizmatlar infratuzilmasining cheklanganligidir. Ayrim hududlarda maxsus palliativ markazlar yetarli emasligi yoki ularning imkoniyatlari cheklanganligi sababli bemorlar to‘liq va sifatli yordam olish imkoniyatidan mahrum bo‘lishi mumkin. Bu esa terminal davrni bemor va uning yaqinlari uchun yanada og‘irlashtiradi.

Shuningdek, terminal bemorlar bilan ishlashda hamshiraning o‘z ruhiy holati ham alohida e‘tibor talab etadi. Doimiy ravishda og‘ir holatdagi bemorlar bilan muloqot qilish, ularning azob-uqubatlariga guvoh bo‘lish hamda o‘lim jarayoni bilan yuzma-yuz ishlash kuchli hissiy bosimni yuzaga keltiradi. Natijada “emotsional kuyish” (burnout) sindromi rivojlanishi mumkin. Bu esa nafaqat hamshiraning shaxsiy salomatligiga, balki ko‘rsatilayotgan parvarish sifatiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu sababli tibbiyot tizimida hamshiralarga psixologik

yordam va qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, terminal davrda samarali hamshiralik parvarishini tashkil etish uchun bir qator zamonaviy yondashuvlar zarur. Eng avvalo, multidisiplinar jamoa tamoyili muhim hisoblanadi. Bunda shifokor, hamshira, psixolog va ijtimoiy xodimlar birgalikda faoliyat yuritib, bemorga kompleks yordam ko‘rsatadi. Bu yondashuv har bir mutaxassisning o‘ziga xos roli va kompetensiyasini samarali birlashtirish imkonini beradi.

Bundan tashqari, individual yondashuv har bir bemorning klinik holati, ruhiy ahvoli va ijtimoiy sharoitidan kelib chiqib parvarish rejasini ishlab chiqishni talab etadi. Har bir bemorning ehtiyoji o‘ziga xos bo‘lgani sababli standart yondashuv yetarli natija bermaydi.

Yana bir muhim jihat — doimiy monitoring va baholash tizimidir. Bemorning holati tez o‘zgarishi mumkinligi sababli uning simptomlari, og‘riq darajasi va ruhiy holati muntazam kuzatilib borilishi zarur. Bu esa parvarish strategiyasini o‘z vaqtida moslashtirish imkonini beradi.

Nihoyat, terminal parvarishning asosiy tamoyili — insonparvarlik yondashuvidir. Bemorni kasallik emas, avvalo inson sifatida qabul qilish, uning sha‘ni va qadr-qimmatini hurmat qilish, oxirgi lahzalarda ham unga mehr va e‘tibor ko‘rsatish hamshiralik faoliyatining eng oliy mezonidir. Aynan shu yondashuv terminal davrdagi parvarishni oddiy tibbiy xizmatdan yuksak insoniy missiyaga aylantiradi.

Xulosa

Yuqorida olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, terminal davrdagi bemorlarda hamshiralik parvarishi zamonaviy tibbiyotning eng murakkab, mas‘uliyatli va ayni paytda eng insonparvar yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu jarayon faqat klinik muolajalar bilan cheklanmay, balki bemorning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy ehtiyojlarini bir butun holda qamrab oluvchi kompleks yondashuvni talab etadi.

Terminal davrda hamshira oddiy tibbiy xodim emas, balki bemorning kundalik hayotida eng yaqin inson, uning ruhiy tayanchi va ishonch manbai sifatida namoyon bo‘ladi. U bemorning og‘rig‘ini kamaytiradi, uning holatini kuzatadi, eng muhimi — uni tinglaydi va tushunadi. Shu bilan birga, hamshira bemor va uning oila a‘zolari o‘rtasida muhim aloqa ko‘prigi vazifasini bajaradi, ularni ruhiy jihatdan tayyorlaydi

va qo‘llab-quvvatlaydi. Bunday ko‘p qirrali faoliyat hamshirani nafaqat tibbiyot mutaxassisi, balki insoniylik timsoliga aylantiradi.

Terminal bosqichda asosiy maqsad hayotni har qanday yo‘l bilan uzaytirish emas, balki uning sifatini yaxshilash, bemorning azobini yengillashtirish va unga munosib hayot yakunini ta‘minlashdan iboratdir. Shu nuqtai nazardan, palliativ yordam tizimini rivojlantirish, hamshiralarning kasbiy va psixologik tayyorgarligini kuchaytirish, hospice xizmatlarini kengaytirish hamda multidisiplinar yondashuvni amaliyotga keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, terminal davrdagi bemorlarga ko‘rsatiladigan hamshiralik parvarishi tibbiyotning eng yuksak insoniy qadriyatlari — mehr, hurmat, sabr va empatiyaga asoslangan holda amalga oshiriladi. Aynan shu sifatlar orqali bemorning hayotining so‘nggi bosqichi og‘ir sinov emas, balki imkon qadar osoyishta, qadrli va munosib yakun sifatida tashkil etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. World Health Organization (WHO). *Palliative Care*. – Geneva: WHO, 2020.
2. World Health Organization (WHO). *Guidelines for the pharmacological treatment of persisting pain in children with medical illnesses*. – Geneva, 2012.
3. International Council of Nurses. *Palliative Care Nursing: Ethical and Professional Standards*. – Geneva, 2021.
4. National Hospice and Palliative Care Organization. *Standards of Practice for Hospice and Palliative Nursing*. – Washington, 2020.
5. American Nurses Association. *Nursing: Scope and Standards of Practice*. – 4th ed. – Maryland, 2021.
6. Cicely Saunders. *Hospice and Palliative Care: Principles and Practice*. – Oxford University Press, 2006.
7. Derek Doyle, Geoffrey Hanks, Neil MacDonald. *Oxford Textbook of Palliative Medicine*. – Oxford: Oxford University Press, 2015.
8. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. *Palliativ yordamni tashkil etish bo‘yicha milliy qo‘llanma*. – Toshkent, 2021.
9. O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi. *Hamshiralik ishi asoslari*. – Toshkent, 2020.

10. Potter P.A., Perry A.G. *Fundamentals of Nursing*. – 10th ed. – Elsevier, 2021.
11. Ignatavicius D.D., Workman M.L. *Medical-Surgical Nursing: Concepts for Interprofessional Collaborative Care*. – Elsevier, 2020.
12. Ferrell B., Coyle N., Paice J. *Oxford Textbook of Palliative Nursing*. – Oxford University Press, 2019.

Research Science and
Innovation House

